

Az iszlám bankrendszer és monetáris politika

Rafiei Arman*

Abstract **Islamic Banking System and Monetary Policy.** The goal of the study is to present the banking system and the monetary policy of the Islamic world. Since there is no substantial literature in Hungarian, this work is built mainly on sources issued in English. Umer Chapra Saudi Arabic economist's publications and the comprehensive work of *Risk Analysis for Islamic Banks* edited by Hennie Van Greuning and Zamir Iqbal were great help in my research. For certain aspects I have found some Hungarian publications as well which I could use. I draw up the evolution and operation of the relatively young Islamic banks, since without understanding their structure it is impossible to analyse monetary policy. This will be followed by the actual description of the operation of the Islamic monetary policy, which has several aspects that differ from the conventional one. I compare its tools with the conventional instruments proving that in spite of the fundamental differences, there are many similarities as well between the two systems.

Keywords Islamic banking, monetary policy, instruments, saria

1. Bevezetés

1.1 A dolgozat felépítése, kérdésfelvetés

A cikk témája az iszlám bankrendszer. Ez a téma közgazdasági tanulmányaim kezdetétől fogva foglalkoztatott, különösképpen az, hogy hogyan maradhat fenn egy ország bankrendszere a kamat alkalmazása nélkül, továbbá az is rendkívül érdekelt, hogy mi az, amit esetleg helyette alkalmaznak.

A téma fontossága abban keresendő, hogy a 2008-ban kezdődő világválság alatt az iszlám bankok sokkal stabilabbak maradtak, mint a hagyományos bankok; tehát a krízis ezeknél lassabban és mérsékeltebben fejtette ki hatását. Ez világszerte felkeltette a figyelmét a szakembereknek (például az IMF szakértőinek is), mivel a háttérben rejlő okok feltárása segítséget nyújthat egy esetleges újabb válság idején a hagyományos bankok stabilitásának megőrzésében is.

Fontosnak tartottam áttekinteni az iszlám bankrendszerben alkalmazott befektetési szisztémát, illetve a kölcsönök jellegét, valamint azt is, hogy milyen modellre épül az egész bankrendszer.

* Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar
E-mail: rafieia@gmail.com

1.2. Források

A dolgozat megírásához felhasznált szakirodalmak főként idegen nyelvűek, mivel Magyarországon ez a téma többnyire feldolgozatlan. Ugyanakkor a nemzetközi szakirodalomban sok hasznos és értékes írást találtam. Ezek közül kiemelném Umer Chapra szaúd-arábiai közgazdász publikációit, valamint a Hennie Van Greuning és Zamir Iqbal által szerkesztett *Risk Analysis for Islamic Banks* című könyvet, mely sok hasznos információval szolgált az iszlám bankrendszer áttekintéséhez.

Az iszlám bankrendszer kialakulásában a legnagyobb segítségemre A.L.M. Abdul Gafoor *Interest-free Commercial Banking* című műve volt, mely jól áttekinthetően írta le azt az időszakot, amikor az iszlám bankok kamatmentessé váltak.

2. Az iszlám bankrendszer

2.1 Az iszlám gondolatai a kamatról

Az iszlám bankrendszer egyik legfontosabb alapelve a kamat és az uzsora tilalma, ugyanis az iszlám szerint a kamat nem más, mint mások tulajdonának ellenérték nélküli követelése, holott Mohammed próféta szerint más tulajdonát éppúgy jogtalan elvenni, mint a vérét (Gafoor, 1995). Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy egy-két kivételtől eltekintve (lásd Irán esete) a modern felfogás szerint csak a túlzottan magas kamat tiltott (Lentner, 2007.). Ennek ellenére is levonhatjuk azt a következtetést, hogy a vallás mennyire meghatározó az iszlám világban, gyakorlatilag mindennek a mozgatórugója.

Nem szabad azonban szem elől tévesztenünk, hogy bizonyos irányzatok a kamatot nem tekintik ellenérték nélküli követelésnek, hanem például az időpreferencia vagy a likviditási preferencia feladásáért kapott értéknek.

2.2 A kamatmentes bankok kialakulása

Először Anwar Qureshi (1946), Naiem Siddiqi (1948) és Mahmud Ahmad (1952) írásaikban találhatóak feljegyzések a bankok átszervezéséről abból a szempontból, hogy a kamatalapú helyett nyereségmegosztás-alapú rendszert kellene létrehozni. Ennek bonyolultabb kifejtése Abul Ala Maududi indiai származású, pakisztáni politikus *Islamic Way of Life* (1950) című művében található meg, melyben azt vázolja fel, hogy mik azok a lehetséges feltételek, melyek útján át lehet szervezni egy ország teljes bankrendszerét.

A következő húsz-harminc év során a fiatal közgazdászok nagy figyelmet szenteltek a kamatmentes bankok vizsgálatának. Ekkor jelentek meg olyan művek, melyek kifejezetten ezzel a témával foglalkoztak. Ezek közül az első Muhammad Uzair 1955-ben megjelent *Interest Free Banking* című tanulmánya volt, ám ezután hasonlóak csak az 1960-as évek végén, a 70-es évek elején készültek, többek között Abdullah al-Araby: *Contemporary Bank Transactions and Islam's Views Thereon* (1967), Nejatullah Siddiqi: *View on Property* (1969) és Ahmad Muhammad Abd al-Aziz al-Najjar: *Banks without interest as a strategy for economic and social development of Muslim countries* (1971) című műve.

Fontos állomást jelentenek a kamatmentes bankok kialakulása szempontjából az első intézményi gyűlések. 1970-ben a pakisztáni Karacsiban megtartották az Iszlám Országok Pénzügyminisztereinek Konferenciáját. 1976-ban az Iszlám Gazdálkodástudomány Első Nemzetközi Konferenciája Szaúd-Arábiában, Mekkában volt, majd

rendkívül nagy jelentőséggel bírt az 1977-ben összehívott Nemzetközi Gazdálkodástudományi Konferencia Londonban. Ezen tárgyalások intézkedései által jöttek létre az első kamatmentes bankok. Az 1975-ben alapított Iszlám Fejlesztési Bankban, egy kormányközi bankban indult el ez a folyamat (Gafoor, 1995).

Az első próbálkozás egy kamatmentes bank bevezetésére azonban már 1963-ban megtörtént az egyiptomi Mitghamr Bank által, és eleinte nagy népszerűsége tett szert. A kormány azonban 1971-ben veszélyesnek ítélte, és végül be is záratta, mert több közgazdasági gondolkodó úgy gondolta, hogy ez az addig ismeretlen rendszer működésképtelen, valamint félték attól, hogy a bank csődbe megy és ez rossz fényt vet országukra (Szigetvári, 2008). 1981-ben azonban újratekerte működését, mint kamatmentes bank. Ezen kísérlet alapján jött létre 1972-ben a máig is működő Nasz-szer Szociális Bank, igaz céljai inkább szociálisak, mint kereskedelmiek.

Az első kamatmentes magánbankot, a Dubai Islamic Bankot 1975-ben hozta létre egy csoport, különböző iszlám országból származó üzletember. A 80-as években több mint 50 kamatmentes bank jött létre többnyire iszlám országokban, de néhány európai országban is, mint például Luxemburgban, Dániában, Svájcban. A legtöbb ilyen bank 1983-ban és 1984-ben jött létre, szám szerint 11, illetve 13, ám ezen számok a következő években lecsökkentek.

Itt kell megemlíteni, hogy a kamatmentes bankok kialakulásuk szempontjából két részre oszthatók. Elsősorban magán kezdeményezésre, azonban néhány esetben a kormány hatására jöttek létre kamatmentes bankok az egyes országokban. Ilyen ország volt Irán, melyről később tesztek részletes említést, Pakisztán, valamint Szudán is.

Pakisztánban 1981. január 1-től engedélyezték az összes hazai kereskedelmi banknak, hogy elfogadjanak nyereségmegosztás alapú betéteket (Profit-and-Loss Sharing – PLS). 1985. január 1-ével különböző lépéseket vezettek be, amivel a következő hat hónapban nem kamaton alapuló bankrendszert alakítottak ki. 1985. július 1-től nem volt bank, amely elfogadta volna a kamaton alapuló betéteket, és az összes meglévő betétek a PLS szabályok hatálya alá kerültek. Igaz, bizonyos tranzakciók folytatódhattak a régi műveletek alapján (Gafoor, 1995). Emiatt elmondható, hogy a pakisztáni bankrendszer átalakítása nem valósult meg teljes mértékben, sőt a 2003-ban módosított Jegybanktörvényben (*The State Bank of Pakistan Act*) nem esik szó az iszlám bankrendszerről, sem annak kizárólagos vagy kiegészítő jellegéről (Akhtar, 2007).

Fontos megjegyezni, hogy 1981-ben az Iszlám Fejlesztési Bank létre hozta az Iszlám Kutatási és Képzési Intézetet, melynek elsődleges célja, hogy kutatásokat végezzen banki és pénzügyi területeken az iszlám gazdaság keretein belül.

Az 1990-es években is történtek változások az iszlám bankrendszerben, ilyenek voltak az alábbi intézkedések: bevezették az iszlámbiztosítást (takaful), valamint részvényalapokat hoztak létre (Greuning et al., 2008).

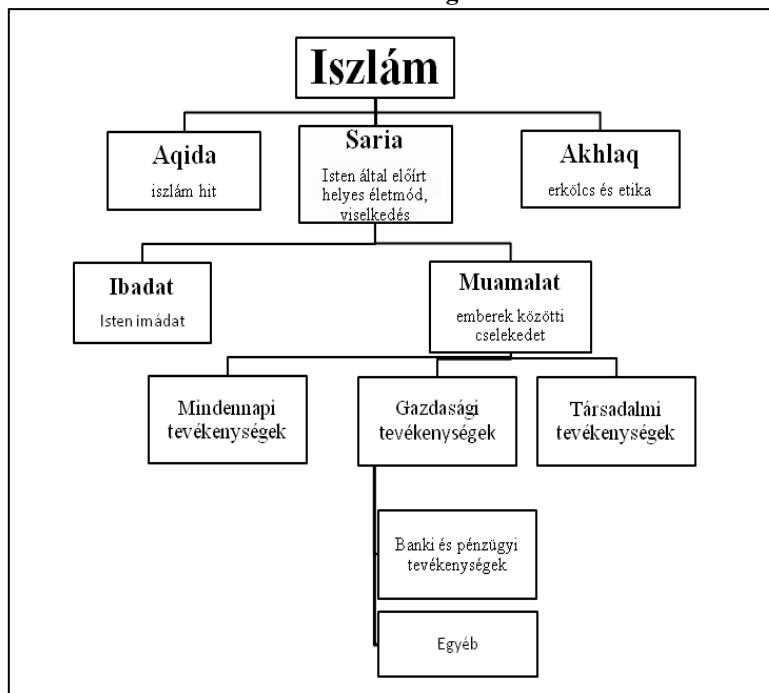
Napjainkra az iszlám finanszírozás a globális pénzügyi szektor egyik leggyorsabban fejlődő szegmense lett. Sok országban a tiszta iszlám bankrendszer alakult ki (Irán, Szudán), míg más országokban is olyan nagy méreteket öltött, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni. Becslések szerint az iszlám bankrendszer a 2008-as év végén megközelítette a 820 milliárd \$-t, a 2010-es évben már 1000 milliárd \$-ra becsülték, és előrejelzések szerint ez a szám 2012-re 1,5 trillió, 2015-re 3 trillió lehet. A legnagyobb iszlám bankok a perzsa-öböl menti országokban – Bahrein, Kuvait, Omán, Katar, Szaúd-Arábia és Egyesült Arab Emírátságok - találhatók. (IMF, 2010)

Míg az iszlám bankok a hagyományos bankokéhoz hasonló szerepet töltenek be, mégis óriási különbségek vannak a két modell között. A következő alfejezetben erre is rámutatok.

2.3 Az iszlám bankrendszer alapelvei

Mielőtt mélyebben elmerülnénk az iszlám bankrendszerben, érdemes áttekinteni az alábbi 1. ábrán az iszlám gazdasági rendszer felépítését.

1. ábra. A banki és pénzügyi tevékenységek helye az iszlám világban

Forrás: Billah, 2007 alapján saját szerkesztés

Az iszlám három fő komponense: az *aqida*, ami a mohamedán hívő Allahban és az Ő akaratában való hitének minden formáját magában foglalja, a második a Saria, a szokások, előírások összessége, a harmadik az *akhlak*, pedig a viselkedésre, erkölcsre, munkaetikára vonatkozik.

A *Sariában* foglaltakat a mohamedánoknak életük minden területén be kell tartaniuk. A gyakorlatban ez két részre bontható, az *ibadatra* és a *muamalatra*. Az *ibadat* az istenimádat gyakorlásának bemutatásával foglalkozik, míg a *muamalat* a mindennapi tevékenységekkel kapcsolatos, az emberek egymás közti kapcsolatainak vonatkozásában.

A *muamalatra* épülnek a mindennapi-, a gazdasági-, és a társadalmi tevékenységek. A gazdasági tevékenységeken belül találhatóak a banki és pénzügyi tevékenységek.

Az iszlám meghatározott bizonyos elveket, melyet az embernek gazdasági tevékenységeik során be kell tartaniuk. Ezen elvek alapján bemutatom hogyan vélekedik az iszlám a gazdaságról.

Az első és egyik legfontosabb tétel, hogy a forrásokat Allah ajándékként kezeli, amely hitelként került az emberek kezébe, hogy maximális kibocsátást érjenek el vele. Ez a vélekedés szemben áll a szabad versenyt hirdető nyugati gazdaságban sze-

replő sajátérdek követéssel. Az iszlám gazdaságtan elismeri ugyan a magántulajdont, azonban ezt alárendeli az állami, illetve közösségi tulajdonnak. A profitot csak bizonyos határokon belül fogadja el, a szükségesleti cikkek magas árát pedig csak hiány esetén, bár érdemes megemlíteni, hogy ez némileg ellentmond az igazságosságnak, amit az iszlám szintén kihangsúlyoz.

Vannak bizonyos tevékenységek, melyekkel tilos jövedelmet szerezni, ilyenek az alkoholtartalmú italok, valamint sértéshús gyártása és adás-vétele (ezek a *haram* termékek), a feketekereskedelem, a szerencsejáték, a másoknak kárt okozó üzleti tevékenység, uzsora és a csalás. Tilos a vagyonnak egy kisközösségen belüli felhalmozása. Tiltott a spekuláció minden formája is, beleértve a szerencsejátékokat, kártyajátékokat és egyéb „helytelen” tranzakciókat, például az opciós (forward) ügyletet. Amint azt a fejezet bevezetésében említettem, az uzsora és a kamat tilalma szintén tiltott (Billah, 2007).

2.4. Az iszlám bankrendszer intézményi jellemzői

Dolgozatom ezen részében bemutatom, hogy az iszlám iránymutatásának köszönhetően hogyan alakult ki a bankok közvetítő szerepe a megtakarítók és a befektetők között. Előbb a bankok mérlegének forrásoldalát, majd az eszközoldalt is érdemes megvizsgálni, azon belül is részletesebben a hitelezést, valamint a finanszírozást.

2.4.1 Források

A sajáttőke és a törzstőke mellett az iszlám bankok két fő finanszírozási forrása a tranzakciós és a befektetési betétek lehetnek.

a. Tranzakciós betétek

Ahogy a neve is mutatja, ez a betét közvetlenül kapcsolódik a tranzakciókhoz és a kifizetésekhez. A hagyományos bankrendszerben ennek megfelelője a látra szóló betét. A bank tehát egy folyószámlát nyit a befektetőnek. A folyószámlán elhelyezett összeg felől a számla tulajdonosa vagy annak megbízottja bármikor, bárhol, bárhol rendelkezik, és a banknak kötelessége azt teljesíteni. A bankok különböző szolgáltatásokat nyújtanak a tranzakció betétesek számára, a legfontosabbak ezek közül az ellenőrzési eszközök. A 100%-os tartalék követelmény ezen betétek névértékére biztosított, és ezek vagy külföldi valuta vagy kormányzati értékpapír formáját öltik. Ezek a betétek kielégítik a kockázat kerülő egyén számára a teljes pénzügyi eszköztárat, mivel a kötelező tartalék megakadályozza, hogy egy banki válság meggátolja a kifizetési mechanizmust (Khan et al. 1989).

b. Befektetési betétek

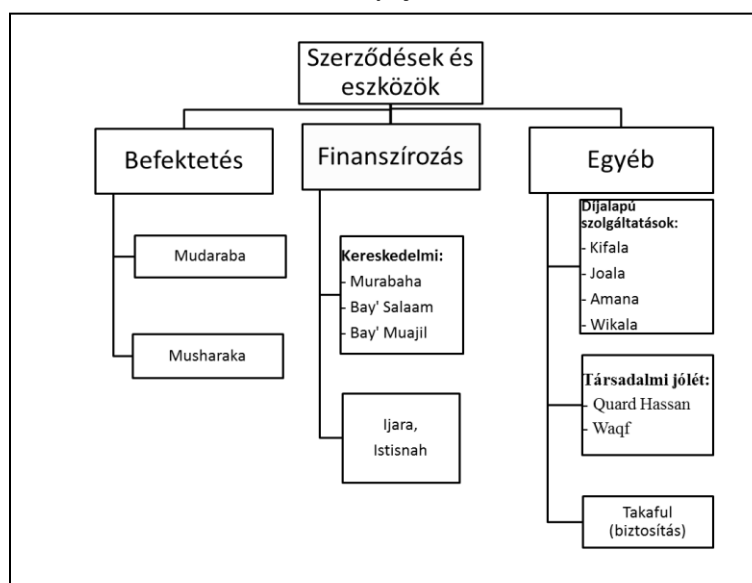
Az iszlám bankok másik fő finanszírozási forrásai, a befektetési betétek, amelyek a hagyományos bankok által kínált határidős- vagy takarékbetéttel szemben jobban hasonlítanak a vállalatok részvényeikhez. A bank által kibocsátott befektetési betéteknek nincs garantált a névértéke és fix megtérülési rátája. A betéteseket úgy lehet kezelni, mintha a bank részvényesei lennének, ezáltal részesedhetnek a bank általi nyereségből. A bank működéséből származó teljes vesztség szintén megoszlik a betétesekkel, melyet a betét névleges értékéből kell leírni. Ellentétben a hagyományos banki rendszerekkel, ahol a befektetők számára garantált a betéteik névértéke a bankok vagy

a kormány általi explicit vagy implicit betétbiztosításon keresztül, itt a bank és befektető közötti szerződés csakis a nyereség-veszteség megosztási arány határozza meg. Ezen profit megosztási arányban a szerződés létre jötte előtt meg kell egyezniük a feleknek, és annak lejártáig csakis közös megegyezéssel változtathatnak rajta. Két lényeges különbség van a banki törzsrésztvényesek és a befektetési betétesek között. Először is a betét tulajdonosának semmilyen beleszólása nincs a banki irányításba, másodsor a törzsrésztvények osztalékai a bankvezetés részéről tetszőlegesen, míg a befektetési betétek hozama állandó nyereségarányt hoz (Khan et al. 1989).

2.4.2 Banki műveletek

A könnyebb megértés érdekében, a 2. ábra segítségével vázolom fel az iszlám bankrendszerben megtalálható hitelnyújtási vagy banki műveleteket.

2. ábra. Hitelnyújtási műveletek

Forrás: Greuning, 2008 alapján saját szerkesztés

a. Befektetési eszközök

Az iszlám bankrendszer esetén két módszer van, ami megfelel az iszlám jog szerint nagyobb volumenű hitelezésekre, a Mudaraba és a Musharaka tanúsítványok. Amint azt Ziauddin is leírta, az ilyen típusú ügyletek erőteljesen védhetőek vallási alapon, és nincs vita az iszlám szakámberek között abban, hogy ezek összhangban vannak az iszlám joggal (Ziauddin, 1984). Mindkét finanszírozási forma alapvetően a bank és az ügyfelek partnerségi megállapodása, melyben a felek megosztják egymás között a kockázatokat és megtérüléseket.

Mudaraba tanúsítvány

A *Mudaraba* rövid-, közép-, illetve hosszú távú, bizalmon alapuló finanszírozási megállapodás, amellyel a befektető egy ügynökre bízta tőkéjét, hogy az vállalhassa a projekt megvalósítását. (Greuning et al., 2008) Jelen esetben a befektető a bank, az

ügynök pedig a vállalkozó. A tervezet időtartama alatt a hitelező, vagyis a bank a kizárólagos tulajdonosa a projektnek, a hitelfelvevő, a vállalkozó pedig a menedzsere, vezetője. A vállalkozásból befolyó nyereséget mindenesetben meg kell osztani a hitelező és a hitelfelvevő között, azonban ellentétben a befektetési betétekkel, aszimmetria van a veszteségek tekintetében; ugyanis egy *Mudaraba* ügyletben a veszteségeket általában a finanszírozónak kell viselnie, kivéve, ha elegendő bizonyíték van a hitelfelvevő kötelezettségességére vagy gondatlanságára. Minden más esetben csak az arra szánt időt és energiát veszítheti el. (Khan et al., 1989). Itt mindenképpen meg kell említenem, hogy a nyugati bankrendszerben általában a hitelfelvevőre hárítják a kockázatokat.

***Musharaka* tanúsítvány**

A *Musharaka* egy közép-, vagy hosszú távú finanszírozási forma, mely a *shiraka* (partnerség) és a *Mudaraba* keveréke, egyesíti a gazdálkodási és befektetési tevékenységeket. Ha nincs biztosíték, a Saria a finanszírozás ezen formájára ösztönöz (Greuning et al., 2008). Umer Chapra szaúd-arábiai professzor megfogalmazása szerint ez olyan „kiegészítő módszer a *Mudaraba* finanszírozáshoz” (Khan et al., 1989 44. o.), amely több mint egy pénzügyi hozzájárulást tartalmaz. Ebben az esetben közemberek, vállalkozások egyaránt befektethetnek. Minden fél meghatározott arányban fektet be, és a nyereségek, illetve a veszteségek szigorúan a sajáttőke-hozzájárulás alapján oszlanak meg. A különbség a két finanszírozási forma között a felek számában van, sőt a *Musharaka* finanszírozás megfelel egy részvénypiaci részesedésnek, mely részvényeket meg lehet szerezni az államtól, a bankoktól valamint a központi banktól is (Schaik, 2001)

b. Finanszírozási eszközök

A *Mudaraba*, illetve a *Musharaka* finanszírozási módszerek leginkább nagy hitelfelvevők esetében alkalmazhatók, ahol a hitelező egyértelműen tudja azonosítani és értékelni a potenciális befektetési projektet. A szigorú nyereség-veszteség megosztás módszere azonban kisebb volumenű hitelfelvevők vagy fogyasztási hitelek esetében is könnyen alkalmazható (Khan et al., 1989). Az iszlám bankokban számos ilyen finanszírozási eszköz áll rendelkezésre. Az alábbiakban ezeket ismertetem. Elsőként lássuk a finanszírozási eszközöket, amelyek az iszlám bankok rövidtávú eszközei.

***Murabaha* szerződés**

A *Murabaha* egy fajta cost-plus adásvételi szerződés, amely az egyik legnépszerűbb szerződés az áruk és egyéb termékek beszerzésének hitelezésére. A *Murabaha* eredetileg olyan értékesítési ügylet volt, ahol a kereskedő megvásárolt egy terméket, ezután pedig eladta azt a végfelhasználónak megállapodás szerinti haszonkulccsal a kereskedő addig felmerült költségeire. Manapság a kereskedők szerepét átvették a bankok (Greuning et al., 2008). Ennél a finanszírozási formánál a visszafizetés egy összegben történik, a fizetés esedékessége pedig 30-120 nap közötti (Lentner, 2007).

***Bay' Salaam* vagy vásárlás halasztott szállítással**

A *Bay' Salaam* tranzakcióban a vevő kifizeti a termék teljes árát az eladónak – itt a banknak –, majd egy megegyezés szerinti későbbi időpontban leszállítják azt a vevőnek. Az ügylet csakis olyan termékekre korlátozódik, melyek minősége és mennyisége az eladás időpontjában ismert. Emiatt ezt a jövőbeni szállítási módszert leginkább a mezőgazdasági termékekre szokták alkalmazni. Lényegében a bank köti megállapo-

dást a mezőgazdasági termelővel a jövőbeni vásárlásról és kifizetésről a szerződésben leírtak alapján. A mezőgazdasági termelő eszközei lehetnek a fedezetek, melyeket a kölcsön ellenében nyújt a család vagy gondatlanság kivédésére. Ha azonban pénzügyi veszteségek merülnek fel, akkor az teljes mértékben a hitelező bankot terheli (Hanif et al., 2010).

Bay' Muajil vagy vásárlás késleltetett fizetéssel

Ez a módszer lehetővé teszi az eladó termék részletekre vagy egy összegben történő megvásárlását. A termék árának kifizetésére a vevő és az eladó megállapodik egy időpontban, és ez a halasztás nem tartalmaz semmilyen plusz költséget.

Amennyiben banki ügyletről van szó, a bank vásárolja meg a terméket, majd eladja a végső felhasználónak olyan áron, amely tartalmazza a haszonkulcsot. Ezen haszonkulcsot meg kell tárgyalni a végső felhasználóval, és nem lehet a bank részéről egyoldalúan meghatározni (Khan et al., 1989). Mint láthatjuk, ezen finanszírozási forma sokban hasonlít a fent említett *Murabaha* szerződésre.

Ijara vagy lízing

Az *Ijara* középtávú finanszírozási forma. Ebben az esetben a bank megveszi a terméket és meghatározott összegért bérbe adja a hitelfeltevőnek egy meghatározott időszakra. A bank és a hitelfeltevő tárgyalnak a termék lízing vásárlásáról, és minden ilyen esetben van egy olyan fizetési opció, amelyet alkalmazhatnak a végső ár felé, ebből következőleg a terméktulajdon átruházására. A bank szokásos bérleti konstrukcióban számíthat a termék költségeinek, valamint nettó bérleti értékének kifizetésére. A bérleti elem sérülése esetén a banknak és az ügyfélnek meg kell osztania a veszteségeket. Az *Ijara* különösen a vállalkozások tőkeeszközeinek, valamint a háztartások tartós fogyasztási cikkeinek beszerzésében használatos (Greuning et al., 2008). A hagyományos bankrendszerben az *Ijara* a lízingnek felel meg.

Istisna vagy gyártási szerződés

Az *Istisna* szintén középtávú finanszírozási forma. Ez a szerződés egy eszköz gyártását vagy építését teszi lehetővé a vevő kérésére. A szerződés keretében a bank veszi meg a terméket egy harmadik fél számára úgy, hogy előre kifizeti a termelőnek a később szállítandó árut. A felek – azaz a vevő és a gyártó – megegyezik az árban és az eszköz gyártással kapcsolatos specifikációjában. Amennyiben a szállítás időpontjában az eszköz nem felel meg az előírásoknak, a vásárlónak joga van visszalépni a szerződésben foglaltaktól. Ezt a finanszírozási formát legfőképpen építkezéseknél, beruházási javaknál használják (Greuning et al., 2008).

c. Egyéb eszközök

Díjalapú szolgáltatások

- *Kifala* vagy garancia: ez egy szociális biztonsági rendszer az időskorú polgároknak. Azt a célt szolgálja, hogy az időskorúak jóléte biztosított legyen. A hagyományos rendszerekben ehhez hasonlóak a magán nyugdíjpénztárok.
- *Joala* vagy szolgáltatási díj: megállapodás egy adott terület szakértőjével, aki elvállal egy bizonyos feladatot egy előre meghatározott díj vagy jutalék ellenében. Lényegében olyan, mint egy tanácsadói megállapodás vagy szerződés.
- *Amana*: ez egy bizalmon alapuló megállapodás a felek között. Az egyik fél rendelkezik a pénzeszközökkel vagy a tulajdonnal, a másik pedig kölcsönveszi, majd később visszafizeti, illetve kifizeti azt a másik félnek.

- *Wikala* vagy képviselő: akkor fordul elő, ha egy személy kijelöl egy képviselőt, hogy az a nevében intézze ügyleteit. Hasonlatos egy ügyvédi meghatalmazáshoz (Greuning et al., 2008).

3. Monetáris politika egy kamatmentes gazdaságban

3.3 A monetáris politika eszközszerete

Az iszlám és a hagyományos monetáris politika eszközszeretében sok hasonlóságot lehet felfedezni. Ebből arra lehet következtetni, hogy az iszlám sok mindent átvett a hagyományos rendszerből, így például a kötelező tartalék előírását, a hitelplafonírozást és az Erkölcsei nyomásgyakorlást, csak hogy a legfontosabbakat említsem, viszont majd láthatjuk, hogy vannak egyedi monetáris politikai eszközök is.

Az alábbi 2. táblázatot azért állítottam össze, hogy átláthatóbb legyen, miben egyezik meg és miben különbözik a két monetáris politika eszközszerete.

1. táblázat. Az iszlám és a hagyományos monetáris politika eszközei

	Iszlám monetáris politika	Hagyományos monetáris politika
Kötelező tartalék politika	+	+
Hitelplafonírozás	+	+
Kormányzati betétek	+	–
Közös alap	+	–
Erkölcsei nyomásgyakorlás és úri becsületszó	+	+
Törzstőke alapú eszközök	+	–
Nyeresség-veszteség megosztási arányváltoztatások	+	–
Refinanszírozási politika	–	+
Nyíltpiaci műveletek	–	+
Nemzetközi tőkeforgalom befolyásolása	–	+

Forrás: Chapra (1996) alapján saját szerkesztés

3.3.1. Mennyiségi ellenőrzés

Az alábbi eszközöket a központi bank használhatja a banki hitel mennyiségi ellenőrzésére.

a. Kötelezőtartalék-politika

Az iszlám rendszerekben a kereskedelmi bankoknak a tranzakciós betéteik egy részét a központi bankban kötelező tartalékban kell tartaniuk. Ez nem csak monetáris eszközként szolgál, hanem a központi bank önálló bevételi forrása is. Ezen követelmény kis eltéréssel változhat.

A hagyományos rendszerben a kötelező tartalék alatt azt az aktívaállományt értjük, amelyet a központi bank előírásai szerinti mértékben és módon a pénzintézeteknek képezniük kell. Amennyiben a központi bank felemeli a kötelező tartalékrátát (restriktív eset), akkor csökkenti a bankok fölösleges (likviditási) tartalékainak álló-

mányát, amire a bankok általában hitelezésük visszafogásával válaszolnak. Abban az esetben viszont, ha a központi bank csökkenti a kötelező tartalékrátát (expanzív eset), akkor a bankok likviditási helyzete javulni fog, bár tényleges hitelexpanzióhoz nem minden esetben vezet (Madár és társ. szerk., 2002). Több központi bank lecsökkentette vagy megszüntette a tartalékképzési kötelezettséget, hogy a kereskedelmi bankokat versenyképesebbé tegye.

Az iszlám gazdaságban, ahol a tartalék képzési kötelezettség fontos eszköze a monetáris politikának, nem lehetséges a kötelező tartalékráta megszüntetése, mivel nem áll rendelkezésre a diszkontráta és a nyíltpiaci műveletek eszköze államkötvényekben (Chapra, 1996).

b. Hitelplafonírozás

Miközben a kötelező tartalékráta eszköze segíthet a központi banknak, hogy kiigazítsa a monetáris bázist, a hitelbővülés továbbra is meghaladhatja a kívánt értéket. Ez egyrészt azért van, mert nem lehet pontosan meghatározni a központi bank *mudarabah* kölcsönei által nyújtottakon kívül a pénzeszközök áramlási irányát a bankrendszerben, különösen a mohamedán országok alulfejlett pénzügyi piacain, másodsor pedig a kereskedelmi bank tartalékai és a hitelbővülés közötti kapcsolat nem túl egzakt. Emiatt vezették be a hitelplafonírozás eszközét

A pénzkínálat viselkedése tükrözi a különböző komplex belső, valamint külső tényezők kölcsönhatását, és kívánatos lehet egy felső határ a kereskedelmi banki hitelekben, ami biztosítja, hogy az összes hitel létrehozása összhangban legyen a monetáris célokkal (Chapra 1996).

A hitel plafonírozása egy olyan jegybanki eszköz, amely a bankok likviditási helyzetét figyelmen kívül hagyva maximalizálja hiteltevékenységeik mértékét. Ez a monetáris politikai eszköz kizárólag restriktív irányban alkalmazható (Madár és társ. szerk., 2002).

c. Kormányzati betétek

A központi bank elmozdíthatja a kormányzati látra szóló betéteket a kereskedelmi bankokba vagy kereskedelmi bankokból, s ezáltal közvetlenül befolyásolhatja a kötelező tartalékokat. Ez hasznos monetáris eszköznek bizonyult Szaúd-Arábiában, ahol ugyanazt a funkciót látta el közvetlenül, amelyet más országokban a nyílt piaci műveletek közvetve a kereskedelmi banktartalékok befolyásolásával (Chapra, 1996).

d. Közös alap vagy refinanszírozási politika

A közös alap létrehozása a központi bankban a kereskedelmi bankok számára szintén hatékony eszköze az iszlám monetáris politikának. A bankoknak szükségük lehet arra, hogy likviditási problémák leküzdésére a központi bank hozzájáruljon az alaphoz betéteik egy meghatározott hányadával együttműködési megállapodás útján azzal a feltétellel, hogy ezen eszköz nettó felhasználása minden bank esetén egy meghatározott időszak alatt nulla. Ez a meghatározott időszak országonként változó lehet (Chapra, 1996).

Hasonlóképp alkalmazható, mint egy hagyományos rendszerben a refinanszírozási politika, mellyel a kereskedelmi bankok likviditási problémáit próbálják javítani (Chapra, 1996). Ugyanakkor itt sem a kereskedelmi váltók vásárlása és az ezek után felmerülő rediszkont-kamatláb, sem pedig az értékpapír fedezet mellett nyújtott hite-

lek és az ezáltal felmerülő lombard kamatláb nincs, szemben a hagyományos monetáris politikával.

e. Erkölcsi nyomásgyakorlás és úri becsületszó

Az erkölcsi nyomásgyakorlás eszköze szintén fontos helyet foglal el mind az iszlám, mind a hagyományos központi bankok rendszerében. A központi bank rendszerint tömegkommunikációs eszközök (sajtó, televízió, rádió, stb.) segítségével, de akár személyes találkozók, konferenciák révén, lépést tud tartani a bankok problémáival, erősségeivel, és ezáltal olyan intézkedéseket javasolhat számukra, melyek elősegítik a nehézségek leküzdését, megelőzését, valamint segítséget nyújt abban is, hogy elérjék megvalósítandó céljukat (Chapra, 1996).

Az úri becsületszó eszköze a központi bank és a pénzintézetek közti önkéntes megállapodás, mely során a központi bank kezdeményezésére a pénzintézetek vállalják üzleti érdekeik ideiglenes korlátozását, ezért cserébe a jegybank eltekint bizonyos eszközök alkalmazásától, melyek a pénzintézet likviditási vagy rentabilitási helyzetét érzékenyebben érintenék. Ez tehát egy konkrét megállapodás a két fél között, míg az erkölcsi nyomásgyakorlás eszköze csak egyoldalú kommunikációs aktusként fogható fel a központi bank részéről (Madár és társ. szerk., 2002).

Néhány más eszközt is javasol az iszlám szakirodalom a bankok problémáinak megoldására, illetve céljaik megvalósítására. Ezek közül a két legfontosabb és leggyakrabban használt eszközt az alábbiakban ismertetem.

3.2.2. Társadalmi-gazdasági célok megvalósítása

a. A teremtett pénz, fay-ként kezelése

A monetáris bázis létrehozása a központi bank társadalmi előjogának gyakorlásának eredménye, és a *seigniorage*-hoz vezet. A *seigniorage* elsősorban a kormányzat pénzteremtésből származó bevételét jelenti (Mellár, 2008). Mivel ez erőfeszítések nélkül vezet a vagyon feletti irányításhoz úgy kellene tekinteni, mint *fay*-t, amit a Korán szerint a szegények, elesettek, árvák, stb.. között kell elosztani, ezért elsősorban olyan fejlesztésekre kellene fordítani, ami a szegények társadalom-gazdasági körülményeit javítja, valamint csökkenti a vagyoni és jövedelmi különbségeket. Az iszlám kimondja azt is, hogy nem lenne helyes, ha a kormány a *fay* akár csak egy kis részét is olyan projektekre fordítaná, amelyből a gazdagok húznának hasznot.

Ennek megvalósításához a központi bank által létrehozott monetáris bázis egy részét a kormány, egy részét pedig a kereskedelmi bankok és specializált pénzügyi intézmények részére bocsájtja. A kormány a rendelkezésére bocsátott pénzt a társadalom-gazdasági egyenlőtlenségek megoldására fordítja, míg a kereskedelmi bankok és a specializált pénzügyi intézmények *mudaraba* kölcsönök formájában olyan vidéki, illetve városi szegényeknek nyújtanak lehetőséget az önállósulásra (például: önálló vállalkozás létrehozása), akik saját maguktól nem lennének képesek előteremteni az ehhez szükséges alapokat (Chapra, 1996).

b. A hitel cél-orientált allokációja

Mivel a lakosság minden szekciójának betéteiből keletkeznek a hitelek, allokációjukat csak akkor képes az iszlám társadalmi-gazdasági igazságosságának normáját kielégíteni, ha előnyüket optimális számú üzlet élvezheti, és olyan áruk valamint szolgáltatá-

sok elosztásához vezetnek, melyre a lakosság egészének, legalábbis közel egészének szüksége van. Azonban sajnos ez nem így van. A cél elérésének megfelelő módja talán nem az ellenőrzés aprólékosan kidolgozott hálózata. Minthogy az iszlám elismeri a piaci erők működését, talán jobb lenne leküzdeni azokat az okokat, melyek miatt a kereskedelmi bankok a kívánatosnál kevesebb hozzájárulást nyújtanak a célkitűzések megvalósulásához.

A kereskedelmi bankok csak alapjaik kis részét fordítják a kis vállalkozások megsegítésére, és ennek oka az, hogy ezen finanszírozások sokkal kockázatosabbak és költségesebbek is (Chapra, 1996). Ugyanis ha belegondolunk, egy nagy vállalkozásnak általában biztosabb a jövője, mint egy kis vállalkozásnak, és valószínűleg könnyebben termel nyereséget, ezáltal gyorsabban is visszajön a kölcsönadott pénz a nyereségmegosztás után. Azonban sajnos azt is kijelenthetjük, hogy az iszlám gazdaságon belül egy kis vállalkozás növekedése, rosszabb esetben pedig fennmaradása veszélyben van, még akkor is, ha magukban hordozzák a nagy lehetőséget a foglalkoztatottság és a kibocsátás növelésében, valamint a jobb jövedelem elosztásban.

4. Összegzés

Az iszlám bankrendszer áttekintése során láthattuk, hogy ez a kamatmentes bankokat magában foglaló rendszer igencsak új keletű. Ugyanakkor kijelenthetjük, hogy az iszlám finanszírozás a globális pénzügyi piac egyik leggyorsabban fejlődő szegmense. Az iszlám bankrendszer 10-15 %-os éves növekedést mutat, és az előrejelzések szerint ez a szám még tovább növekszik.

Az iszlám bankok több befektetési, illetve finanszírozási lehetőséget nyújtanak; a legfontosabb eszközök nagy volumenű hitelfelvevők esetén a *Mudaraba* és a *Musharaka*, kisebb összegű hitelfelvevők esetében a *Murabaha*, a *Bay' Muajil*, a *Bay' Salaam*, valamint az *Ijara* érdemel említést.

Az iszlám monetáris politika legfontosabb célja az árstabilitás, ugyanakkor nagy hangsúlyt fektetnek a társadalom-gazdasági igazságosságra is.

Az iszlám monetáris politika eszközzrendszere sok mindenben megegyezik a hagyományos monetáris politikai rendszerekkel, így a kötelező tartalék politika, a hitelplafonírozás, valamint az erkölcsi nyomásgyakorlás módszerében. Vannak azonban egyedi eszközök is, melyeket az iszlám központi bankok használhatnak monetáris eszközként, és talán ezek miatt is olyan különleges ez a rendszer, hiszen egy, a témában kevésbé járatos ember számára igen csak keveset mond például a teremtett pénz, mint *fiay* kezelése, ami fontos eszköze a monetáris politikának.

Érdekes kérdés, hogy vajon vannak-e olyan vonásai ennek a rendszernek, melyeket beépítve a hagyományos monetáris rendszerbe, ellenállóbbá tudnák azt tenni egy esetleges újabb válsággal szemben. Ez azonban már egy másik dolgozat feladata.

Felhasznált irodalom

- Dr. Akhtar Shamshad: Pakistan Islamic Banking: Past, Present and Future Outlook, [Letöltve: <http://www.sbp.org.pk/about/speech/governors/dr.shamshad/2007/Islamic-Banking-11-Sept-07.pdf>; 2012. július 03.]
- Billah, Mohd Ma'sum (2007): Islamic banking and growth of Takaful, in: Hassan, M. Kabir – Lewis, Mervyn K. (ed.): *Handbook of Islamic banking*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham

- dr. Chapra, Umer (1996): Monetary Management In An Islamic Economy, Letöltve: http://www.irti.org/irj/go/km/docs/documents/IDBDevelopments/Internet/English/IRTI/CM/downloads/IES_Articles/Vol%2041..M%20U%20Chapra..MONETARY%20MANAGEMENT%20IN%20AN%20ISLAMIC%20ECO.pdf; 2012. július 05.
- Gafoor A.L.M Abdul (1995): Interest-free Commercial Banking, Groningen: Apttec Publications
- Greuning, Van Hennie; Iqbal Zamir (2008): Risk Analysis for Islamic Banking, IBRD/The World Bank
- International Monetary Fund (2010a), Maher Hasan, Jemma Dridi: The Effects of the Global Crisis on Islamic and Conventional Banks: A Comparative Study
- Hanif, Muhammad; Iqbal, Abdullah Muhammad (2010): Islamic Financing and Business Framework: A Survey, [Letöltve: http://www.eurojournals.com/ejss_15_4_02.pdf, 2010. július. 02.]
- Khan, S. Mohsin; Mirakhor, Abbas (1989): The Financial System and Monetary Policy in an Islamic Economy [Letöltve: http://www.kau.edu.sa/Files/320/Researches/51007_21144.pdf, 2010. július 02.]
- Lentner Csaba (szerk.) (2007): *Pénzügypolitikai stratégiák a XXI. század elején*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 487-502.o
- dr. Madár Péter, dr. Schepp Zoltán, dr. Szabellédy István, ifj. dr. Zeller Gyula (szerk.) (2002): *Pénzügyek alapjai*. Budapest: UNIÓ Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft.
- dr. Mellár Tamás (2008): *Gazdaságpolitika makroszemléletben*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar.
- Szigetvári Tamás (2008): Az iszlám jelenléte a török gazdaságban, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, *Műhelytanulmányok*, 2008. augusztus 79. szám
- Schaik, Van Diederik (2001): Islamic Banking, [Letöltve: http://www.globalwebpost.com/farooqm/study_res/i_econ_fin/schaik_banking.pdf, 2010. július 03.]